

IVAN PEDERIN

GOSPODARSKI I IDEOLOŠKI PRISTUP USKOČKOM RATU I USKOČKOM MITU

Za našu povijesnu znanost uskoci su borci za slobodu koji su se borili protiv Turaka, odnosno protiv vjerolomnih Mletaka što su manje ili više potajno pomagali Turke i s njima trgovali. Zbog toga se uskočko pitanje rješavalo kao uskočki rat, dakle ratna povijest. Tu su uskoci prikazani kao manje ili više nepobjedivi borci za svoj narod koji su se spretno služili prednostima poznavanja kraja i mora u kojem su se kretali, a svakako su uživali potporu svog naroda.¹ Tu je uskočki rat opisan kao slijed njihovih podviga i ratnih operacija. Gospodarski i međunarodni odnosi,² pa uzroci tog rata nisu uvijek dovoljno jasno prikazani, kao ni uloga uskoka u tom ratu, iako se u većini novijih radova kaže da se tu radilo o pitanju nadzora nad Jadranom, koj su uskoci ugrožavali čak 8 desetljeća hrabrošću i spretnošću, a Mlečići im ni onda nisu bili došli kraju vojnom silom, već su pribjegli diplomatskom putu pa su postigli da ih je Austrija preselila iz Senja.

Uskoci su pljačkali mletačke brodove jer ih Austrija nije plaćala, što znači da su gospodarski razlozi svakako temeljno pitanje uskočkog rata. Taj je završio poslije 80 godina bez mnogo borbe — preseljenjem uskoka — zasad još nije dovoljno jasno zašto je Austrija toliko odlagala taj čin, a nije dovoljno jasno ni zašto se u uskočki rat umiješao španjolski kralj. Kod opisa pitanja kojima ćemo prići istaknut ćemo da se o uskocima piše već četiri stoljeća, a to će reći više nego o bilo kojem drugom pitanju hrvatske povijesti, a k tome na posve oprečan način, sad kao o razbojnicima i gusarima, a onda kao o nacionalnim borcima za slobodu. Mi ćemo najprije razmotriti gospodarske i međunarodne odnose ovog rata u svjetlu novijih dostignuća povijesne znanosti, a onda ćemo ispitati uskočki mit u hrvatskoj povijesti i književnosti.

XVI. st., a osobito njegova druga polovica i prijelom tog stoljeća u XVII. u sudbonosno je doba hrvatske povijesti koje je značajno i za evropsku povijest jer je u to doba došlo do dubokih promjena na Zapadu i u

¹ To je tako i u recentnijim djelima, usp. Amos Rube Filippi, *Senjski uskoci i zadarsko otočje*, Pomorski zbornik, knj. 2 (1964) Zadar, str. 579—632. pa Gligor Stanojević, *Prilozi za istoriju senjskih uskoka*, *Ist. glasnik* 1960. br. 1—2. str. 111—141. isti, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973. Branko Krmpotić, *Pomorski pothvati uskočkih vojvoda Martina Posedarskog i Marka Margitića*, Pomorski zbornik, XIV (1976) str. 363—376.

² Osim G. Stanojevića sažet pregled međunarodnog okvira uskočkog rata daje Gunther E. Rotenburg, *Venice and the Uskoks of Senj 1537—1618*. *The Journal of Modern History*, Chicago, XXXIII (1961) No. 2, str. 148—156.

Turskoj. U Hrvatskoj je to doba turskih ratova s pustošenjima i velikim selidbama. Na Zapadu je to doba političkog prestrukturiranja i modernizacije države koja od staleške domanijalne države postaje centralistička i apsolutistička sa središnjim dvorskim činovništvom. Feudalac nije više samo vojnik već je sve više poduzetnik, a i sama država sada je poduzetnik koji želi namaknuti što više novaca kojim će platiti dvorsko činovništvo i vojku.³ Ovakva stabilna država uz trgovinu i razvitak industrije pogoduje razvitku građanstva, zemljoradnja se unapređuje najprije u Nizozemskoj, pa u Engleskoj i onda dalje.⁴ Jednom riječju, radi se o reorganizaciji i posuvremenjenju feudalizma koji je u XV st. bio zapao u krizu pa se naglo morao povlačiti pred drugim tipom feudalizma, a to je turski feudalizam.

Osmanski feudalizam razlikuje se od srednjovjekovnog po tome što je zemlja miriće, a to će reći Alahovo vlasništvo, odnosno vlasništvo njegova namjesnika sultana, koji na spahiluk postavlja spahije, a oni nisu plemići po rođenju. Spahija skuplja diziju, porez po glavi, ima neograničenu ratnu obvezu, a spahiluk ne može prodati ni založiti. Kmet je osobno slobodan, nije dužan tlaku, a spahija nema pravo sudovanja nad seljakom, već svećenik, predstavnik njegova mileta. Feudalac sad izravno ovisi o sultanu, nema više hijerarhije ni subinfeudacije, a sultan stoji između njega i seljaka.⁵ Ovakva mješavina despotskog centralizma i demokratizma donijela je kršćanskom seljaku bolji položaj u Turskoj nego na Zapadu, gdje bjesne seljačke bune pa tako je za Turke na našem području zapravo rat borba za seljaka uz agitaciju. Seljaka se pridobija milom ili silom — odvođenjem u roblje da bi se popunili prazni prostori iz kojih se pučanstvo iselilo.⁶

No ova miriska, spahijska zemlja ne može se više založiti ni prodati pa se spahije ne mogu zaduživati kod mletačkih trgovaca kako su to činili njihovi feudalni prethodnici.⁷ Zbog toga se u XV st. turska privreda zatvara i postaje naturalna, a rat ofenzivno poduzeće koje donosi stalni dobitak. No područje Hrvatske i Bosne bilo je po strani od glavnih strateških putova koji su vodili uz Dunav, gdje su prolazile velike turske vojske. Naše je područje prostor u kojem se bore dva tipa feudalizma novim metodama. Turci nastoje ratnim pustošenjima razbiti feudalne vojske dezorganizacijom feudalne privrede i veze zemlja-seljak-feudalac. To je četovanje i masovno odvođenje seljaka sa zemlje.⁸

Tijekom XVI st. događaju se promjene i Osmansko carstvo doživljava početak opadanja. Opadanje počinje iz više razloga. Mijenja se način nasljeđivanja prijestolja. Do kraja stoljeća novi bi sultan smaknuo svoju braću. Na taj način prijestolje je naslijedio čovjek koji je dotad upravljao nekom pokrajinom ili je ratovao. Od kraja XVI st. sultan bi braću zatočio u saraju. Odsad sultani postaju ljudi koji su cio život proveli među odaliskama i eunusima. Ranije su sandžakbegovi bili sultanovi robovi, sad su to njegovi miljenici, koje su mu preporučili podmićeni eunusi ili odaliske. Rat postaje obramben i on je izvor troškova, ne više plijena, porez se više ne skuplja izravno, već se daje u zakup.

3 Friedrich Lütge, *Deutsche Sozial — und Wirtschaftsgeschichte, Ein Überblick*, Berlin — Göttingen — Heidelberg 1952, str. 227—33.

4 Josef Kulischer, *Opća ekonomska povijest Srednjega i Novoga vijeka*, Druga knjiga, Novi vijek, Zagreb 1957. str. 48, 107.

5 L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*. New York 1953, str. 87, 90, 99.

6 Nedim Filipović, *Pogled na osmanski feudalizam (s posebnim obzirom na agrarne odnose)*. Godišnjak ist. društva Bosne i Hercegovine IV (1952), str. 50—68.

7 *Ibid.*, str. 8—15.

8 *Ibid.*, str. 69—70.

Sad se pojačava izrabljivanje seljaka, koji se zadužuje u spahije i time postpuno gubi osobnu slobodu jer ne može otići sa zemlje dok ne vrati dug. Uvodi se tlaka i tako nekadašnji timar postaje nasljednim čitlukom.⁹ Na Zapadu je međutim u toku komercijalna i znanstvena revolucija, vojna znanost je sve naprednija, konzervativni duh islama ne voli novotarije pa je sultan Sulejman 1548. uzalud pokušao uvjeriti tursku vojsku da nosi puške umjesto luka; ni u mornaricu se ne uvode novosti.¹⁰ Sve ako su turski ratovi još uvijek pobjednički, oni su za Tursku sve skuplji, a za Austriju sve jeftiniji jer se austrijska vojska više služi novim dostignućima znanosti. Tijekom XVI st. Turska je sve manje opasnost za Zapad, Francuska, Engleska i Nizozemska počinju trgovati s Turskom, Porta daje koncesije njihovim kompanijama za iskorištavanje sirovina koje ne plaćaju poreze, a izuzete su i iz turske jurisdikcije.¹¹ Na našem području su Austrija i Mlečici shvatili bit četovanja pa su počeli privlačiti turske prebjege i organizirati Krajine. To su uskoci kojih sada četuju u Turskoj i imaju uspjeha.¹² Protiv Turaka sad se okreće njihovo vlastito oružje. Pitanje jedne opće ofenzive kršćanstva ne nameće se, uopće, Engleska, Francuska i Nizozemska, kako vidjesmo, trguju s Turskom, a slično i Austrija, koja 1547. sklapa mir u kojem se zabranjuje četovanje i upadi preko granice i sklapa trgovački sporazum.¹³ Četovanje je oduvijek bio tek lokalni mali rat, a uskoci sad više ne smiju s austrijskog područja napadati Tursku i okreću se prema moru, četuju u Dalmaciji sve do Herceg-novog, no više gusare nego što na kopnu napadaju Turke.¹⁴ U to doba, kad rat za Tursku postaje defanzivan, raste izrabljivanje seljaka koji sad više proizvodi. Tursko carstvo sad postaje izvoznik sirovina i poljodjelskih proizvoda. Izvoz sa Balkana ide Savom i Dunavom, i to je austrijska trgovina, a preko grčkih i dalmatinskih luka to je pak mletačka trgovina. Kako vidjesmo, Austrija nije dopustila uskocima da svojim upadima ometaju njezinu trgovinu, a zabranila im je ometati i mletačku trgovinu, a ovi su, to zvuči nevjerojatno, djelovali do daleko na jug, na područjima pod vlašću Mletaka, Turske i Dubrovnika, koji njihove akcije nisu umjeli spriječiti pa se mletačka pomorska blokada stalno pokazivala nedovoljno djelotvornom.¹⁵ Pokušat ćemo odgovoriti na pitanje zašto su uskoci mogli djelovati u svoj Dalmaciji i zašto je Austrija toliko odlagala njihovo preseljenje pa se čak zaplela u rat protiv Mletaka.

Odgovor na prvo pitanje dali su načelno G. Stanojević i A. R. Filippi — narod je bio na strani uskoka.¹⁶ Mi ćemo ovu suradnju pokušati pobliže i preciznije opisati.

Iz spisa »Denontie et espositioni contro uscochi et martelossi insieme con alcuni conti secreti come in quelli«¹⁷ vidi se da su naši seljaci često prijavljivali uskoke mletačkom knezu Trogira Domenicu Miniiju. Dana 14. veljače 1598. Svetin Veselić prijavljuje knezu da se nalazio u luci Vinišće kraj Šibe-

9 Stavrianos, op. cit. str. 118—121, 140—141.

10 Ibid. str. 129—130.

11 Stavrianos, op. cit. str. 126.

12 Filipović, op. cit. str. 69—70.

13 Rothenberg, op. cit. str. 149.

14 Kod Karla Horvata, Monumenta historiam uscocchorum illustrantia ex archivis romanis praecipue e secreto vaticano desumpta, pars prima ab anno 1550. usque ad annum 1601. u: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium JAZU, Zagreb, 1910. prva vijest o uskočkom podvigu na moru potječe od 13. prosinca 1550.

15 Iz naprijed navedenih Stanojevićevih radova vidi se da su te blokade znale biti opasnije nego što se dosad pisalo.

16 O načinu kako su uskoci skupljali obavijesti i njihovoj velikoj nepovjerljivosti G. Stanojević, Senjski uskoci, Beograd 1973, str. 35—36.

17 Hist. arhiv u Zadru, Arhiv Trogira, kutija 25. XXVII 11.

nika kad su došli uskoci, odnijeli mu veslo i pitali ga o kretanju mletačkih brodova (L. 1477). Nije poznao te uskoke i nije znao odakle su došli ni kamo su otišli. Istog dana kap. Frane Kupin prijavljuje da su ga uskoci presreli na moru i pitali o zarobljenicima i o kretanju mletačkih ratnih brodova. Također istog dana Ivan Marušić prijavljuje da su mu uskoci odnijeli 4 ovce. Ne poznaje ih. I dalje, istog dana prijavljuje Zadin Katunarić da je lovio u Maslenici kad su došli uskoci i odnijeli mu ribu (L. 1478). 18. prosinca 1598. Jere Grego iz Pučišća na Braču prijavljuje da je vozio brod pun ugljena kad su došli uskoci i odnijeli mu kruha i vina. Nikola Morović sa Čiova prijavljuje da mu je brod od 14 uskoka 22. prosinca odnio košaru ribe (L. 1480). Dana 28. ožujka 1599. očevici uskočkog napada na jednu fregatu izjavljuju da nisu poznavali nijednog od uskoka (L. 1480). Dana 5. travnja 1599. knez doznaje da su se uskoci skrili u lučicu Zirona, uzeli brod Grge Rusinovića i na njemu otplovili ostavivši njemu svoj i time zavarali potjeru (L. 1480). Ovakve prijave jasne su: uskoci ne pljačkaju, oni uzimaju ponešto, a »oštećeni« prijavljuju »pljačku« knezu da se osiguraju od mogućih optužbi da su uskočki jataci. Osim rijetkih iznimaka oni nikad »ne poznaju« uskoke koji sa svoje strane znaju u kojoj će lučici naći brod i zamijeniti ga za svoj da zavaraju potjeru, toliko dobro poznaju kraj i ljude. Zapravo se tu radi o dragovoljnom pomaganju uskoka u namirnicama. Uskoke je pomagalo i niže svećenstvo, osobito franjevci.¹⁸ Dana 17. siječnja 1614. mletački nuncij, mons. Gessi javlja državnom tajniku, kardinalu Scipionu Borgheseu, o fra Andriji iz Splita, koji je izišao iz zatvora, gdje je bio jer je pomagao uskoke.¹⁹ Opskrbljivanje uskoka ide i dalje. Potkazivač, koji nije htio da mu se zna ime, prijavio je 31. ožujka 1599. da sela u Trogirskoj zagori plaćaju uskocima porez (L. 1481), a drugi, također tajni doušnik, prijavio je Matu Jerkovića iz Bosiljine da je 23. svibnja 1600. ukrcao u neki uskočki brod u Vinišću 12 volova i 30 ovnova (L. 1496). Uskoci su sakupljali porez i od turskih podanika u Splitskoj zagori 1613.²⁰ i to s dopuštenjem mletačkog providura Pasqualiga, porez su im plaćali i žitelji oko Obrovca i Karina.²¹ God. 1557. 14. lipnja, osuđeni su Frane Boschaino (valjda Boščanin) i njegov nećak Mate Gulašić iz Novalje na Pagu, jer su za uskoke skupljali hranu i oružje na otoku, jednom mansionariusu koji je skupljao crkvenu desetinu oduzeli su sa još četiri Rabljanina sve što je skupio i predali uskocima.²² Optuženi, koji nisu pristupili na raspravu, osuđeni su u odsutnosti da moraju doći pred kneza i moliti ga na koljenima da im oprosti. Nema znaka da bi se oni pokorili, već su nastavili s radom za uskoke, a knez očito nije imao načina da ih uhvati i kazni. A kako je uopće i mogao? On je raspolagao bombardijerima, a to je bila plaćenička vojska kondotijerskog tipa uvježbana za osvajanje utvrda ili za bitke na bojnom polju, a i za pomorske bitke. I što je ta vojska mogla na paškom kamenjaru, gdje im nitko nije htio ništa kazati, a vojska k tome nije ni znala hrvatski! Hrvatski vojnici u mletačkoj službi nisu se htjeli boriti protiv uskoka pa su Mlečići no-

18 K. Horvat, op. cit. 26. listopada 1596. Mletački nuncij, mons. Graziani, državnom tajniku, kardinalu Cintiju Aldobrandiniju, str. 148.

19 Op. cit. str. 134.

20 Op. cit. 2. str. 121.

21 Hist. arhiv u Zadru, Ljubičeva ostavština, VI. B. 18. 1581. kut. 8. Remedio intorno le depredazioni d'uscocchi et cose pertinenti all'Armata. Et diverse scritte, L. 9. Anonimni autor bio je neko doba šibenski knez.

22 Hist. arhiv u Zadru, Fond Rapske općine, kutija 1. Spisi kneza Antonio Canal, 1557. 59. No. III. L. 1—17.

vačili Albance.²³ Sami uskoci dugo su oklijevali u postupanju protiv uskoka jer su o njima ovisili. Mlečići su bili dugo za to da uskoci ostanu u Senju, jer kad bi Turci dobili Senj, lako bi mogli provaliti u Istru, Goricu i dalje.²⁴ Osim toga, plaćenička kondotijerska vojska slabo se borila u bespućima Zagore, tu su se Turcima suprotstavljali opet uskoci. Ni stradioti, vojnici izvučeni iz gradskih kasarni i upućeni kao straže po selima gdje su se pojavljivali uskoci, nisu bili, to kaže ovaj primjer, osobito efikasni.²⁵

Koliko su Mlečići bili nemoćni u borbi protiv uskoka, vidi se i iz naprijed citiranog spisa bivšeg šibenskog kneza kojem ne znamo ime. On veli da se uskoci zadržavaju u krševitim područjima Zagore, kamo ne može turska konjica, te da posvuda imaju jatake koji im sve dojavljaju. Savjetuje blokadu zadarskog kanala i kombinirane operacije na kopnu i moru, jer oni, kad se nađu u škripcu, napuštaju brodove i bježe na kopno, traži da se operacije usklade s Turcima, da se spriječi ispaša njihovih konja. Dana 7. ožujka 1598. Mlečići i Turci tako su ukliještili s kopna i s mora 670 uskoka u luci Rogoznici, no opet im nisu došli glave, jer su ovi po jakom jugu isplovili na svojim malim i spretnim brodovima, kad Mlečići nisu mogli manevrirati na svojim velikim galijama, i odmaglili.²⁶

Mlečići su vladali Dalmacijom preko gradskih statuta, plemićkih vijeća i pučkih skupština,²⁷ seljacima je vladala preko plemića odnosno upravitelja njihovih i samostanskih imanja — gastalda. No XV i XVI st. je, kako uvodno opisismo, doba krize feudalizma starog tipa. Ta kriza opaža se i kod nas pa se u svim feudalnim i kneževskim fondovima od polovice XVI stoljeća množe parnice protiv seljaka koji feudalcima nisu htjeli odstupiti njihov dio ljetine.²⁹ Uskoci uskaču u tu prazninu i skupljaju organizirano pored čak na turskom području uz srdačnu podršku svog naroda. Tako njihov pokret poprima klasna obilježja. To je bilo utoliko lakše što se moderni pojam podaništva i državnog suvereniteta tek trebao stvoriti, u srednjem je vijeku pojam podaništva kod širokih slojeva pučanstva, koje nije sudjelovalo u vlasti, bio zamijenjen feudalnom zavisnošću, a sada, krajem XVI st. dolazila je ta zavisnost jako u pitanje.

Valja ipak reći da odnos uskoka prema narodu nije uvijek bio posve ispravan. U naprijed navedenom spisu »Denontie et espositioni contro uskocci et martelossi« (L. 1491—93) nalazi se iskaz jedne djevojke koja je s jednom drugom išla u planinu pa su ih zarobila dva uskoka i odvela u neki logor gdje je bilo još zarobljenika. Djevojka, koja je molila da joj se ne zabilježi ime, poznavala je po imenu uskoka Pavla Vauličića iz Ogorja, i još nekog iz Klisa kojem nije znala imena. Uskoci su odlazili u Tursku i vraćali se s robljem i plijenom što se sastojao od krzna, odjeće, novca. Imali su dosta jataka kojima je djevojka rekla imena. Odlazili su u Bosiljinu kraj Splita i donosili hranu i odjeću koju su ljudi dragovoljno davali. Jednoga

23 Minucio Minuci, *Historia degli Uscoci*, 1602, str. 27. Ispisi fra Dane Zeca iz Vatikanskog tajnog arhiva, II. Cod. urbin. 1074. P. 288. Mleci, 3. lipnja 1606. L. 272. Tako i citirani bivši šibenski knez, L. 11.

24 Franjo Rački, Prilog za povijest senjskih uskoka, *Starine*, knj. IX (1877), str. 188. S. Ljubić, Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, splitskog nadbiskupa, *Starine*, knj. II (1870), str. 17. Prilog uz depešu od 15. svibnja 1600. poslanika mletačkoga u Pragu Petra Duoda.

25 G. Stanojević, *Senjski uskoci*, str. 63.

26 K. Horvat, op. cit. str. 169.

27 Maja Novak, *Autonomija dalmatinskih komuna pod Venecijom, Zadar*, 1965.

29 Taj pokret dosiže vrhunac u XVIII st. Ivan Grgić, *Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736—1740. Radovi IJAZU u Zadru VI—VII (1960)*, str. 551—603. i svakako Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Zagreb* 1956.

jutra djevojka je zamolila da je puste da učini nužnu pa je tom prilikom pobjegla.³⁰

Protiv uskoka bili su Mlečići i Turci jer su oni ometali njihovu trgovinu, koja je u XVI st. dobijala na značenju. Dana 13. veljače 1582. Dede-beg Mihajlbegović javlja iz Klisa u Carigrad kako providur Giovanni Contarini progoni uskoke želeći time pokazati kako Signoria brani turske granice od uskoka.³¹ Dana 19. lipnja 1600. gradački nuncij mons. Porzia javlja državnom tajniku, kardinalu Pietru Aldobrandiniju, da turski čauš nudi Mlečićima pomoć kod napada na Senj.³² No i Dubrovčani su zabranili uskocima da s plijenom prelaze preko njihova područja, a bosanski paša im je to i prigovorio pa su Dubrovčani neke uskočke vojvode i smaknuli.³³ Kad su Mlečići s mora, a Turci s kopna napali uskoke u Rogoznici, što naprijed opisasmo, s Turcima su se protiv uskoka borili i neki Šibenčani. Uskočki rat tako je u Dalmaciji postao ratom sela protiv grada zbog trgovine i za trgovinu. Ima naime znakova da su uskoci također trgovali. Oni su pokušali usmjeriti turske karavane što su išle prema Splitu u drugom pravcu.³⁴ Oni su sjekli drva po otocima i odvozili ga u Firenzu preko Jakina, a u Jakin su odvozili i proizvode iz Bosne, pa robu što je iz Hrvatske i Ugarske stizala u Senj.³⁵ Izgleda da su mnogim mletačkim plemićima prodavali uzapćenu robu.³⁶ Napadali su i otimali tursku robu što se izvozila preko Neretve i Makarske za Jakin i tu su s njima surađivali žitelji Pelješca i Brača. Napadali su turske karavane za Split. To je bilo gusarenje usmjereno na luke.³⁷

Uskoci su raspolagali i trgovačkim brodovljem pa se kod odluke da se oni presele iz Senja kaže da će se spaliti njihovi ratni brodovi, ali ne i trgovački («...le barce da corso, lasciando zuelle del traffico et commercio»³⁸).

Pa ipak, ta trgovina bila je ograničena, vjerojatno su trgovali i uzapćenom robom. Ovaj podatak najbolje nam kaže o bliskom susjedstvu trgovine i gusarenja. Može se reći da se u srednjem vijeku trgovalo s onim do čega se nije moglo doći gusarenjem. Mlečići su nerijetko gusarili i pljačkali. Jedan njihov gusarski pohod opisao je Koriolan Cippico u svom poznatom djelu »De bello asiatico«. U uskočkom ratu pljačkali su i gusarili ne samo uskoci, već i Mlečići.³⁹ Sličan rat s gusarskim sredstvima vodile su od XVI do XVIII st. Španjolska, Francuska, Nizozemska i Engleska za trgovačke putove prema Americi. Engleska, Francuska i Nizozemska sklopile su 1632, odnosno 1646, čak i sporazume kojima se gusarskim akcijama priznaje zakonitost. Kao i uskoci, gusari su postali toliko moćni da su postali opasnost za samu vlast

30 Zadnjih godina pojavili su se radovi u kojima su opisani slični postupci uskoka: Mihovil Bolonić, Uskoci i otok Krk, Senjski zbornik VII (1980), str. 343–356. i Bogumil Hrabak, Senjski uskoci i Bokelji, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, XXVI (1978), str. 27–36.

31 K. Horvat, op. cit. str. 30. Turci su naime bili intimno uvjereni da ih Mlečići izigravaju, te da se potajno raduju njihovim uspjesima, G. Stanojević, Senjski uskoci, Beograd 1973, str. 73.

32 K. Horvat, op. cit. str. 300.

33 Ibid. 2, Graz, 27. prosinca 1603. Gradački nuncij, mons. Porzia, drž. tajniku, kard. C. Aldobrandiniju, str. 57. Pa Mleci, 15. kolovoza 1604. str. 60. F. Rački, op. cit. str. 185.

34 Hist. arhiv u Zadru, Ispisi fra Dane Zeca iz Vatikanskog tajnog arhiva, II. L. 312. Di Venetia li 3. febreereo 1596. C. Urbin 1064. p. 66.

35 F. Rački, op. cit. str. 180, 186.

36 Branko Krmpotić, Posljednji senjski uskoci Andrija Frletić i Vicko Hreljanović, Pomorski zbornik VII (1969) str. 531.

37 Bogumil Hrabak, Uskočki zaleti u Neretvu 1537–1617. godine, Pomorski zbornik XVII (1979), str. 323–39.

38 K. Horvat, op. cit. 2. Capitoli della pace d'Italia sottoscritti in Parigi a sei di settembre 1617, str. 446.

39 Ibid. 2, d. Mleci, 2. prosinca 1615. Francuski poklisar Ch. Brulard kralju Ljudevitu XIII, str. 204–05.

koja ih je organizirala pa se onda počelo raditi na likvidaciji gusarenja.⁴⁰ Sve upućuje na zaključak da je uskočki rat bio sličan ovom.

Ostaje još da se vidi zašto je Austrija, koja uskocima nije dopuštala da s njezina područja napadaju Turke, sedam desetljeća dopuštala da ih napadaju s mleatčkog, odnosno da napadaju same Mlečiče. Silvino Gigante u naprijed navedenom djelu smatra da je Austrija bila neodlučna u njihovu kažnjavanju zbog nacionalne mržnje protiv Italije.

Mi znamo da uskočke akcije ne bi bile moguće da oni nisu imali stožer i utočište u Senju, koji Mlečiči nisu mogli napasti jer je bio područje pod austrijskom vlašću, a k tome je bio i utvrđen.

Dana 7. veljače 1599. španjolski poklisar u Mlecima piše nadvojvodi Ferdinandu da Mlečiči traže prekid prometa i trgovine Napuljskog kraljevstva s Trstom i Rijekom.⁴¹ I mletački nuncij, mons. Offredo, tuži se 19. lipnja iste godine državnom tajniku, kardinalu Cintiju Aldobrandiniju da Austrija neće da se odreče trgovine s Napuljskim kraljevstvom, a uz nju je španjolski kralj.⁴² U anonimnom »Giudizio del negotio de uscocchi fatto in Latino e del latino ridotto in volgare in sommario« kaže se da se ne smije dopustiti da austrijski podanici trguju dok Mlečiči troše da izdržavanje mornarice i lučkih posada.⁴³ Mlečiči su naime zahtijevali da svi brodovi što plove Jadranom prolaze kroz Mletke i tamo plate pristojbe.⁴⁴ U Bečkom ugovoru između nadvojvode Ferdinanda i Mletaka 1612. o uskocima kaže se u čl. 6. da će plovidba i trgovina biti slobodne (»... la navigation et le commerce seront libres comme auparavant«).⁴⁵ Međutim, već 24. svibnja 1614. riječki kapetan Stefano delle Rovere javlja gradačkom nunciju Erasmu Paraviciniju da je mletački kapetan Jadrana potopio austrijske brodove što su vozili drvo za Loreto,⁴⁶ što je nadvojvodu toliko razjarilo da je rekao tom nunciju da bi najradije poveo rat protiv Mletaka kao protiv Turaka 20. listopada 1614. pa je državni tajnik, kardinal Scipion Borghese 19. rujna 1615. posredovao da se spor izgladi⁴⁷ da se ne bi zaratile dvije kršćanske države. Uskočki rat je prema tome bio sredstvo austrijskog pritiska na Mletke da ovi dopuste slobodnu trgovinu Rijeke i Trsta s Napuljskim kraljevstvom i papinskom državom.⁴⁸ Bilo je to djelotvorno sredstvo jer je rat stajao Mletke 20.000 škuda mje-sečno.⁴⁹

Mlečiči su svojedobno, 11. travnja 1609, preko državnog tajnika kardinala S. Borghesea i gradačkog nuncija, mons. Giovanni Salvaga, poručili nadvojvodi da im proda Senj.⁵⁰ Sada, kad su vidjeli da on ne dopušta, odlučili su se za rat, ali nisu napali uskoke u Senju, jer bi se time bili mogli okoristiti Turci, već su upali na austrijski teritorij kraj Trsta i tamo napali austrijske čete 24. i 26. studenoga 1615, kako mletačkom nunciju mons. Gessiju javlja

40 V. Brajković, *Gusarstvo*, u: *Pomorska enciklopedija* 2 (1975), str. 595. Brajković tu slučajno spominje baš naše uskoke pišući o običaju da se gusarima pripisuju okrutnosti.

41 K. Horvat, op. cit. str. 184.

42 Ibid. str. 235.

43 Citirani spis iz Ljubičeve ostavštine.

44 K. Horvat, op. cit. 2. Anonimna raspra između Mletaka i nadvojvode Ferdinanda, str. 116.

45 Ibid. 2. str. 141.

46 Ibid. 2. str. 155, 179. Austrija, Španjolska i papa osporavali su od sredine XVI. st. mletačku hegemoniju na Jadranu, usp. G. Stanojević, *Senjski uskoci*, Beograd 1973. str. 52 i dalje.

47 K. Horvat, op. cit. 2. str. 179.

48 Čar je stalno prao ruke od uskoka, a služio se njihovim uslugama tako da mu Mlečiči nikako nisu uspijevali to dokazati. G. Stanojević, *Senjski uskoci*, str. 323.

49 K. Horvat, op. cit. 2. str. 115. Mleci, 25. listopada 1614. Mletački nuncij mons. Gessi drž. tajniku, kardinalu Scipionu Borgheseu.

50 Ibid. 2, str. 83.

tršćanski biskup Ursino Berti,⁵¹ nagovarali su Turke da napadnu Austriju, a zatim Englesku i Švicarsku.⁵² No već 15. travnja 1617. Gessi javlja Borgheseu da je u Jadransko more uplovilo 8 španjolskih galeona kojima zapovijeda vojvoda od Osune, te da su oni stigli kraj Korčule, pa pred hvarsku luku 20. lipnja 1617, gdje je bilo usidreno mletačko brodovlje koje se nije usudilo isploviti zbog nepovoljnog vjetera ili straha.⁵³ Dana 19. srpnja 1617. javlja francuski poklisar Ch. Brulard kralju Ljudevitu XIII da prema Jadranu plovi i tursko brodovlje, a 16. kolovoza iste godine opet da je vojvoda od Osune otplovio u Messinu, gdje čeka pojačanje koje stiže pod zapovjedništvom markiza de Santa Cruz.⁵⁴ Za razliku od ratova XV st. pa bitke kod Lepanta, ovaj rat nije slijedio načelo vjere, već »raison d'état«, kao i inače ratovi apsolutizma, u čemu je pored ostalog djelovala Macchiavellijeva politička misao.

Do bitke nije došlo, oluja je raspršila tursko brodovlje, neki su se brodovi razbili, a neke su zarobili Španjolci.⁵⁵ Providur Venier dobio je nalog da napadne Dubrovnik jer je šurovao sa Španjalcima.⁵⁶ Dok je austrijski saveznik, Španjolska, bio trom i nedjelotvoran, a slično je bilo i s mletačkim saveznikom, Turskom, djelotvornija je bila pomoć engleskog kralja Jamesa I, čijim posredstvom je Signoria uspjela zanovačiti čete u Engleskoj, Nizozemskoj i kod njemačkih protestanata,⁵⁷ pa su te čete uspješnije vojevale u Furlaniji i Istri, gdje su zauzeli neke gradove i utvrde pa su Mlečići u pariškom miru 1617 (*Capitoli della pace d'Italia sottoscritti in Parigi a sei di settembre 1617*) mogli uvjetovati vraćanje tih mjesta istjerivanjem uskoka iz Senja.⁵⁸ Sve ovo svjedoči da uskočko pitanje uopće nije bilo uskočko, te da je uskočki rat za Mletke bio rat za trgovačku hegemoniju na Jadranu protiv slobodne trgovine koju je tražila Austrija, zapravo nadvojvoda Ferdinand u novonastalim uvjetima kad je vojno oslabljena Turska postala izvoznik sirovina u času pojave apsolutističke države na Zapadu. Sličan trgovački rat zbog carina vodila je Francuska protiv Nizozemske 1672—1678. Uskoci su bili samo sredstvo pritiska na Mletke⁵⁹ s kojim se nadvojvoda služio da bi ih onda kukavički ostavio na cjedilu, a skupa s njima zapravo interese našeg naroda.

No u tijeku ovog rata zbile su se za nas vrlo važne stvari, učinjen je korak prema narodnom jedinstvu sjeverne i južne Hrvatske preko Senja i putem trgovine, a u okviru jednog klasnog pokreta protiv patricijsko-trgovačkog grada. Uskoci su spoznali, a u ograničenom opsegu i proveli sami slobodnu trgovinu na Jadranu, a to će reći da su oni imali ne samo sablje već i glave. Uskočki rat uzбудio je svu Evropu od Napulja, Dubrovnika, Beča, Madrida, Pariza do Londona, uzбудio je i Carigrad, a to će reći da su Jadran i jadranska trgovina onda imali znatno značenje u Evropi, sve ako je Amerika već bila otkrivena.

Anonimni pisac citiranog »Giudizio del negotio de uscocchi« predlagao je 1581. da se uskočko pitanje riješi tako da se uskocima dadu napuštene zemlje da ih obrađuju pa će oni imati hrane u izobilju (»... si avranno ali-

51 Ibid. 2, str. 197.

52 Ibid. 2, str. 245, 263, 286. Gessi Borgheseu 2. siječnja, 20. veljače i 9. travnja 1616.

53 Ibid. 2, str. 409, 425—26.

54 Ibid. 2, str. 431, 437.

55 Ibid. 2, str. 451. Mleci 12. rujna 1617. Francuski poklisar Ch. Brulard kralju Ljudevitu XIII.

56 Ibid. 2, str. 455. Mleci, op. cit. str. 154.

57 Rothenberg, op. cit. str. 154.

58 K. Horvat, op. cit. 2. str. 446.

menti di soprabondantia»), broj žitelja će se povećati, a šume se više neće toliko uništavati. I naplaćenju Dalmaciji potrebit je mir. Bio je to prijedlog za reorganizaciju vojske koja više neće biti kondotijerskog tipa, već teritorijalnog. Mlečići su to proveli u Dalmaciji u djelo početkom XVII stoljeća 1627—1644. tako što su organizirali Krajinu sa kolonelima.⁶⁰

Dana 12. srpnja 1599. pisao je gradački nuncij mons. Porzia državnim tajniku, kardinalu C. Aldobrandiniju o senjskoj okolici koja je bogata šumom i rudama.⁶¹ U prilogu uz depešu od 15. svibnja 1600. mletačkog poklisara u Pragu, Pietra Duoda, ovaj preko senjskog biskupa Markantuna Dominisa nudi caru 50.000 dukata za koncesiju za iskorištavanje senjskih šuma, Dominis se za to zauzimao 6. kolovoza iste godine, imao je možda i osobnog interesa, jer se mogao nadati nekoj proviziji.⁶² Kao mnogi zapadni velikaši, ovaj crkveni knez spremio se postati poduzetnikom i to je mogao biti razlog njegovu držanju kao državnog biskupa koje je opazio još Rački.⁶³ God. 1616. savjetovao je da se rat zamijeni radom i trgovinom. Mlečićima bi se mogla dati u zakup šuma kraj Senja i mogli bi dobiti drvo za izradu vesala i brodova.⁶⁴ Trgovac Giovanni iz Ferma, kojem ne znamo prezime, a naprijed citirani spis mu je objavio Rački, pisao je (str. 231—34), da bi mnogi Dalmatinci, kad ne bi bilo uskoka, otišli u unutrašnjost i tamo radili i napučili nenaseљene krajeve. To bi preporodilo Dalmaciju. Senj je važan kao izvozna luka Ugarske za Mletke.⁶⁵ No oko Senja ima zlatne i srebrne rude, željeza i bakra, i sve to ostaje neiskorišteno zbog rata. K tome su šume bogate. S dobitkom od iskorištavanja šume, a to je 50—60 tisuća dukata, moglo bi se utvrditi Brinje, Otočac, potisnuti Turke dalje u unutrašnjost i dobiti još zemlje koja bi se napučila. U moru ima ribe i koralja, to se može vaditi, odnosno loviti i soliti pa izvoziti, kao što se to nekoć radilo u Senju, a sad se radi u Dalmaciji.⁶⁶ I M. Minuci pozdravlja rad i davanje senjskih šuma u zakup i trgovinu s Turcima.⁶⁷ Sve su to bila pitanja nove, apsolutističke države koja su se svodila na pitanja proizvodnje, povećanja broja žitelja i usmjerivanja trgovine aktivne trgovinske bilance pri čemu je zlato igralo znatnu ulogu, a pitanje zlata, kako vidjesmo, spominje se i u ovim planovima. Ona su riješena tako da se kod nas stavio naglasak na proizvodnju i izvoz sirovina, osobito drva,^{67a} pa soljene ribe, a trgovina je usmjerena prema Mlecima, odnosno Italiji, pri čemu je Austrija izgubivši rat, prestala igrati ulogu mletačkog suparnika u jadranskoj trgovini. Ona je ostala angažirana u Podunavlju i Srednjoj Evropi do daljnjega. Posebna stečevina ovog rata i razdoblja bila je u našim prilikama organizacija Krajine sa svim njezinim vojnim, demografskim i proizvodnim prednostima. Stvorena je vojna organizacija koja će u slijedećem stoljeću potiskivati Tursku metodama četovanja (što je prvo-

59 Ovaj nezahvalni i instrumentalni položaj uskoka prema evropskim silama istakla je i Wendy Bracewell u predavanju u Zadru u prosincu 1981. Predavanje se tiska u riječkim »Dometima«.

60 Ivan Grgić, Postanak i početno uređenje Vojne Krajine kninskog kotara pod Venecijom, *Starine* 52 (1962), str. 249—71.

61 K. Horvat, op. cit. str. 243.

62 S. Ljubić, op. cit. str. 19, 42.

63 Marko Antun Dominis (Sa slikom), *Vijenac* VI (1874), br. 49. str. 774.

64 K. Horvat, op. cit. 2. 2. siječnja 1616. Gessi Borgheseu, str. 245.

65 To je Senj i bio na početku XVI st. G. Stanojević, *Senjski uskoci*, Beograd 1973. str. 11.

66 Znamo za izvoz soljene ribe iz Dalmacije od sredine XIV st. Josip Bastoli, *Izvoz proizvoda morskog ribolovstva s istočnog Jadrana u prošlosti, Adriatica maritima Centra JAZU u Zadru*, sv. II (1978) str. 223—71.

67 M. Minuci, op. cit. str. 24, 61—62.

67a Seid Traljić, *Izvoz bosanske robe preko splitske luke u XVIII st. Pomorski zbornik III* (1965), pa isti, *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije u XVII i XVIII st. Pomorski zbornik I — II* (1962).

bitno bila turska metoda vođenja rata), koje bi oživjelo kod god bi se Mlečići zaratili s Portom; nenapučeni krajevi naseljeni su, a poljodjelska proizvodnja povećana.

U mirovnim pregovorima vodila se diskusija o slobodi plovidbe i trgovine na Jadranu u spisu »Delle controversie tra l'augustissima casa d'Austria et la serenissima repubblica di Venezia, et de' modi di accomodarle«. ⁶⁸

Mlečići su tražili hegemoniju trgovine na Jadranu tvrdeći da je tako oduvijek bilo, svake godine Republika se vjenčava s morem, oni uporno traže da svi brodovi što plove Jadranom prođu kroz Mletke i tamo plate pristojbe, na to da imaju pravo jer oni pokrivaju troškove osiguranja plovidbe Jadranom, plaćaju galije i lučke posade. Pristojbe se plaćaju i Lübbecku za prolaz tjesnacima između Sjevernog mora i Baltika, pa engleskom kralju za prolaz kroz Kanal la Manche.

Austrija je isticala da i španjolski kralj ima troškova za nadzor nad Ligurskim morem pa ipak ni od koga ne traži pristojbe, more da je kao plovni put svačije. U ovoj raspri javio se dakle velik broj pitanja vezanih za pomorsku privredu, teritorijalno more, slobodu i usmjerenost trgovine i nije je riješio. ⁶⁹ To su bila pitanja koja će riješiti novo doba s međunarodnim organizacijama i tijelima. Značajno je da su se ta pitanja od međunarodnog značenja pojavila već na početku XVII st. baš na Jadranu, te da su u njima ulogu igrali senjski uskoci sa svojim zahtjevima koji su imali nacionalni okvir.

Nećemo ovom prilikom prikazati starije talijanske povjesničare koji su pisali o uskocima, jer su njihovi prikazi i sudovi negativni, oni su se uvijek i u svakoj prilici trudili da uskoke opišu kao pljačkaše i to ponajviše zbog papina posredovanja u ovom sukobu, a Sv. Stolica nije imala toliko razumijevanja za mletački »raison d'état« koliko bi Mlečići bili željeli i za svoj savez s Portom i protestantima. Psovanjem na uskoke mletačka diplomacija željela je odvratiti papinu pažnju od stvarnog uzroka rata. Tako Daniele Farlati u životopisu Markantuna Dominisa ⁷⁰ piše o uskočkom ratu i o uskocima kao lopovima i pljačkašima. Tako je uskoke opisao i Radoš Ante Michieli Vitturi u »Saggio sopra Marcantonio de Dominis«. ^{70a} Nije to bilo samo pod dojmom negativnog lika uskoka iz mletačkih izvora: Ovaj pisac osjećao je nacionalno i hrvatski. ⁷¹ Značajka fiziokratskog pokreta, kojem je ovaj pisac pripadao, bio je kult slobodne trgovine, a mletački izvori prikazivali su uskoke kao gusare koji trgovinu ometaju. R. A. Michieli Vitturi nije uočio da su baš Mlečići bili protiv slobodne trgovine, te da su Jadran držali za »svoj zaljev«. Ovaj odnos jasniji je kod Ivana Kreljanovića Albinonija, također pisca hrvatske orijentacije, ⁷² u njegovu djelu »Memorie per la storia della Dalmazia« (Zadar, 1809, 2. sv.). On je u ovom djelu grupirao kao pozitivno i napredno slobodnu trgovinu, gradsku samoupravu, pomorstvo, uopće kulturu, znanje i znanje stranih kulturnih jezika, pa savez dalmatinskih gradova s Rimom i Bizantom, kasnije i Mlecima, a kao negativno on je opisao mle-

68 K. Horvat, op. cit. 2. str. 231 i dalje.

69 U pitanju obalnog mora i vanjskog pojasa ostale su i danas mnoge praznine i neodređenosti koje nije do kraja riješila ni konferencija u Haagu 1930. Stojan Novaković, Osnovna crta i granica teritorijalnog mora, Zbornik za pomorsko pravo, knj. 4 (Zagreb, 1957), str. 212. Ovo nam može reći koliko su važna bila pomorskoppravna pitanja koja je pokrenuo uskočki rat.

70 Illyrici Sacti tomus tertius, Ecclesiae Spalatensis olim Salonitana, Venetiis, MDCLXV str. 482.

70a Opuscoli, Dubrovnik, 1811. str. 41.

71 O njemu i njegovu krugu pišem na drugom mjestu.

72 Vjekoslav Maštrović, Zadrani Ivan Kreljanović Albinoni istaknuti hrvatski intelektualac iz početka XIX st. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. XIX (1972), str. 63–98.

tačko sužavanje naše građanske samouprave, svaki oblik rata zbog trgovine (per gelosia di commercio, str. 70), osobito gusarenje. Rat je za nj bio feudalni, despotski i barbarski način rješavanja sporova, bilo da je proistekao iz nesmisla feudalne obitelji Šubića Bribirskih za trgovinu i pomorstvo ili iz povremeno neumjerenih želja Mletaka da vladaju Jadranom, što je dovelo do barbarskog osvajanja Zadra. Dakako, gusarenje je za nj sušta suprotnost slobodnoj trgovini iz koje se razvija kultura.

I. Kreljanović Albinoni zaslužan je što je stvorio kult gradske samouprave i slobodne trgovine i dao ga u nasljedstvo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i narodnjacima, no njegov odnos prema uskocima ostao je negativan. Istodobno postoji i sjeverna tradicija pjesničkog stvaranja u kojoj se uskoci prikazuju kao junaci, to je »Senjčica« Pavla Rittera Vitezovića, »Senjkinja« Lavoslava Vukelića i Frana Biničkog, pa »Smrt grofa Rabate« Ivana Dežmana i dr.⁷³ Tu se uskoci opisuju kao junaci.

Uskoci su kroz svo to doba uspomena na vrlo važne događaje, ali nisu mit. To postaju tek sa Šenoinom pripovijetkom »Čuvaj se Senjske ruke« (1875). U uvodnoj sceni Šenoa opisuje djevojku Dumu koja se mora udati za Mlečića Vittoria Barbara. No ona njega ne voli i želi se udati za uskoka Jurišu Orlovića. Pobjegne, Mlečić je progoni želeći je napraviti ženom ili ljubavnicom, spasi je Juriša koji stiže u barci na uzburkanom moru i rani Mlečića. Ova epizoda građena je prema staroj shemi o djevojci koju progoni ili zarobi zmaj i kraljeviću koji je spašava. Drugi element je folklor, to je narodni običaj otmice djevojke uz njezinu suglasnost, koju Šenoa jasno izriče njezinim bijegom pred neljubljenim zaručnikom da ne bude zabune. No u toj epizodi snage odmjeravaju i stanovite kulturne i političke vrijednosti. Mlečić Vittorio Barbaro je plemić, on znači moć i kulturni prestiž, on je kao takav i priznat. Juriša Orlović je čovjek iz naroda, pojedinac, ne država, u znakovitost njegova lika ne ulazi kulturni prestiž s evropskim značenjem. No on zapravo znači narod, točnije hrvatski narod.⁷⁴

No u tijeku odvijanja radnje dolazi do naglog prestrojavanja vrijednosti. Vittorio Barbaro doživi poraz kao zaručnik, Duma mu pred nosom umakne, a doživi poraz i kao vojnik pa ga Juriša rani. Na ovaj način Šenoa derogira njegovu moć i ugled pred Dumom i Jurišom, a to će reći pred slobodnom odlukom Dumina i Jurišina srca i njihovim dostojanstvom slobodnih ljudi. Ta scena ima svoje čudoredne i političke odnose — Dumino i Jurišino djelovanje opravdano je slobodom i čudoređem, oni ruše čitav niz pojmova vezanih uz državu i državni ugled i moć, Vittorio Barbaro djeluje autoritativno, on je metaforizacija apsolutizma. K tome je on Mlečić, a Austrija je talijanskoj kulturi bila namijenila znatnu ulogu u talijanskim krajevima Carevine i u Dalmaciji. Juriša je plebejac, pravi liberalni junak vođe prvog našeg plebejskog naraštaja pisaca.^{74a} U daljnjem toku pripovijedanja Šenoa će neprestano ponavljati ovaj proces derogiranja i razotkrivanja države u suprotnosti s uskocima. Albanci u mletačkoj službi napadaju uskoke, oni su pri tom »ljuti krvnici bez duše«, biskup Dominis je »sin hrvatske zemlje a talijanske majke«,^{74b} carev čovjek u dosluhu s Mlečićima koji sa svoje strane

⁷³ Branko Krmpotić, Šenoin odnos prema Senju (Hist. istina povjestice »Vinko Hreljanović«), Senjski zbornik, sv. III (1967—1968), str. 197.

⁷⁴ Ivo Frangeš, Šenoina baština u hrvatskom realizmu, Croatica I (1970), br. 1, str. 147. Tu pisac kaže da je Šenoj glavni junak uvijek narod.

^{74a} Antun Barac, August Šenoa, Zagreb, 1926, str. 4.

^{74b} Čuvaj se Senjske ruke, Izvorna historična pripoviest, Vijenac VII (1975), br. 47, str. 479—55.

opet šuruju s Turcima, on se potajno i izdajnički sastaje u Mlecima sa svojim rođakom Labienom Valutom. Njih Šenoa opisuje kao pokvarene bogataše, gleda ih onako kako građanin gleda velikaša. Tu je i Španjolska kao uzor nedemokratske zemlje što podupire Austriju i Mletke. Kod Šenoe tu djeluje lektira Schillera koji mu je bio blizak.^{74c} Velike i moćne države, Austrija, Španjolska i Mleci zapravo su urota protiv uskoka koja kulminira u Rabattinu napadu i njegovu padu, jer uskoci se bune i sijeku mu glavu.

S druge su strane uskoci kao građani svjesni svog dostojanstva i slobode; strukturirani su folklorno i spremni izboriti tu slobodu sabljom. Daljnji i bitni ideološki elementi koji ulaze u strukturu uskokâ su istina i ćudoređe, no ono nije ograničeno na njih i Šenoa nije nimalo isključiv u nacionalnom pogledu. Tako on stavlja kapetanu Barbu, kojem Rabatta zamjera da je više uskočki odvjetnik nego carski kapetan, ovakav govor u usta: »— Ja sam vojnik, plemić, poštenjak, illustrissimo, viko govorit istinu pred bogom i svietom, a ovdje niesam advokat, već mi je dužnost govorit istinu za onu četu kojoj sam postavljen zapovjednikom. Gjenerale: Vi počeste ovdje krvav sud...« (str. 826). Barbi je dakle liberalni junak koji smiono kaže svoje mišljenje uvjeren u preglednost i ćudorednu zakonitost društva. Kao takav on je potomak Schillerova don Carlosa koji neustrašivo razgovara s kraljem-tiraninom sa slobodarskih pozicija. Pored ovih političkih i ćudorednih elemenata strukture lika uskoka znatnu ulogu igra u vjerski. Plemić Posedarić na stratištu govori »Oprosti im otče, jer ne znaju što čine!« (str. 827) kao Stjepan Prvomučenic. Kod opisa Senja Šenoa ističe crkvicu »sv. Marije na rtu« i Nehaj. No vjera kod Šenoe znači samo vrhovnu instanciju pravde s ulogom u slobodarskoj politici. Gospodarski elementi igraju malu ulogu. Tako Mlečići žele uništiti senjske šume, ali samo zato da bi uskoci izgubili svoje zaklonište. More znači slobodu, pa blokada Senja znači gubitak slobode, ono nema gospodarskog ni trgovačkog značenja. Ono ima samo vojno značenje. Uskočke gusarske podvige opisuje kao pustopašne, slično kako je u to doba opisivao Trenkove pandure.⁷⁵ Jednom riječju, Šenoa je s uskocima stvorio liberalni hrvatski vojnički mit koji će ostati trajnim sastavnim dijelom hrvatskog ćudorednog i političkog mentaliteta.

Valja istaknuti da je ova pripovijetka izišla u »Vijencu« 1875.⁷⁶ u doba bosansko-hercegovačkog ustanka, koji je uzbudio Hrvatsku pa se uskoci tu pojavljuju kao beskompromisni borci protiv Turaka koje je Zapad izdao umjesto da im pomogne u ostvarenju svojih nacionalnih zahtjeva koji su imali liberalni okvir i nauk.⁷⁷ Tu je Šenoa, pišući povijesnu pripovijetku, prošlost podvrgao sadašnjosti,⁷⁸ a zapravo je polemizirao s međunarodnim

^{74c} Zdenko Skreb, Tragovi njemačke poezije u Senoinim stihovima, Rad JAZU, knj. 290 (1952), str. 182—87.

⁷⁵ Ivan Pederin, »Začinjavci, štinci i pregaoci, Zagreb, 1977. Franjo Trenk kao književni mit, str. 213.

⁷⁶ Šenoa je proučio sve što su o uskocima i Dominisu izdali ili napisali Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački i Šime Ljubić, a boravio je tri dana u Senju na jesen 1874. B. Krmpotić, Senoin odnos prema Senju, str. 198—199.

⁷⁷ Hrvatski zahtjevi za oslobođenjem Bosne imali su od Matije i Ivana Mažuranića uvijek liberalna i protufeudalna obrazloženja, vidjeti Ivan Pederin, Putopis u hrvatskoj književnosti ilirizma i realizma, Književna istorija, Beograd, XI (1979), str. 625—30. Liberalan i protufeudalan je po svom sadržaju i zahtjev (Antuna Kneževića), Krvava knjiga ili spomenik 405. godine poslije propasti slavnoga kraljevstva bosanskoga, Zagreb 1869.

⁷⁸ I. Frangeš, op. cit. str. 140.

kombinacijama velikih sila i njihovom turkofilijom koje je opažao i slutio u doba ustanka.⁷⁹ Tako Šenoa zamjera neiskrenoj i oholjoj Veneciji šurovanje s Turcima, Posedarić buni narod tako da kaže da naši ljudi ginu kod Moreje, Famaguste i Lepanta. Jednom riječju, uskoci kao moralizirani hrvatski liberalni i vojnički mit suprotstavljaju se sili i izdaji koje ne mogu pobijediti isto kao što ove ne mogu pobijediti njih. Tako su uskoci došli glave Josipu Rabatti, ali im je biskup Dominis umakao: »Tielo ubismo — ali duša pobježe« (str. 849). Šenoina politička slika Hrvatske prema svijetu gotovo je gnostička — zlo i dobro u neprestanoj borbi pa tako i preseljenje uskoka iz Senja nije ugasilo borbu hrvatskog naroda za slobodu. Zasluga je Šenoe što je stvorio prvi naš vojni i politički mit dokinuvši dvojnost sjeverne i južne tradicije, koje su uskoke prikazivale kao pljačkaše, odnosno junake. On pri tome nije uočio bit uskočkog rata i nije kritički ušao u uskočki problem,⁸⁰ ali je taj novonastali nacionalni mit oslobodio svakog vazalnog odnosa prema Zapadu, štoviše, on je nacionalni mit stavio u suprotnost prema zapadnoj Evropi i monopolističkom kapitalizmu uoči Berlinskog kongresa.

U »Uskočkim elegijama« Silvije Strahimir Kranjčević nije ideološki dopunio uskočki mit, već je na prethodnom čitateljskom iskustvu prema obzoru čitateljskog očekivanja dao liku uskoka ozračje tragične veličine. Raščlanit čemo jednu od tih elegija — »Zadnju uskočku šajku (1617)«.⁸¹

U uvodnim kiticama pjesnik opisuje zvijezdu koja zapada, a onda hridinu koja prkosi valovima:

Na crnom nebu zviezda dršće mala,
A dršće kano zadnji da je prut,
I čini ti se, tek što nije pala
Dubokom moru u tajnovit skut,
Da onamo se pokopana smrve,
Da mračni bezdan proguta joj čar,
Da zviezda sgine, s njom da sgine prvi
Na liepom nebu ljepši aliđar.

Nad gluho more strma hrid se prti,
A mrtvi talas tvrd joj zali rub;
Spomenik gordi, što ga neće strti
Ni oštri onaj oceanov zub.
Ah, ne će nje, al ima drugih trista,
Na koje ljuta uroti se moć.
Gdje na oko se suza krade čista
I čuje kletva što je guta noć.
Na tvrdoj hridi poput tvrda kama
Osovio se čvrsti, tajni div;

Obje lirske slike imaju značaj općenitosti. Zvijezda koja tone najavljuje propast uskoka, hrid trajnost njihove borbe. No ove metafore, koje znače analogiju po kojoj će se odvijati uskočka sudbina, krije u sebi i determi-

⁷⁹ O tim kombinacijama vidi Al. Naročnickij, *Balkanski krizis 1875—78. g. i Velike deržavi, Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim državama i ist. krizi 1875—1878. godine*, Sarajevo, 1977. Tom. I. str. 31—48. Dragovan Šepić, *Talijanski iredentizam i istočna kriza 1875—1876. godine*, Ibid. str. 203—10, i druge priloge iz ove publikacije.

⁸⁰ B. Krmptić, op. cit. str. 201.

⁸¹ *Vijenac* XXII (1890), br. 52, str. 826—27.

nistički nazor o prirodnom zakonu koji vlada našim sudbinama. Sam Kranjčević bio je blizak materijalizmu Ludwiga Büchnera i pesimizmu Arthura Schopenhauera.⁸² Jedan i drugi filozof, a osobito Schopenhauer, vidjeli su prirodu kao stroj koji nije neposredno obrazložen razumom. Tako i Kranjčević opaža pad zvijezde i uzaludnu borbu hridi koje imaju posredni, ali nepogrešivi učinak na uskočku sudbinu. To je novo prema Senoi, kod kojeg poštenje, čudoređe i sloboda imaju lako shvatljivu dobrobit za naciju, isto kao što su akcije Rabatte i Mletaka obrazložena njihovim materijalnim i političkim probitkom. Ako se poslužimo definicijom ideologije Mirjane Gross, ideologija je sustav vrednovanja i prikazivanja povijesne zbilje koji podstrekava klase, nacije i pojedince na ostvarenje zajedničkog ideala.⁸³ Ona daje, mogli bismo dodati, tumačenja povijesti i sadašnjosti zasnovana na znanstvenoj spoznaji, koja objašnjavaju svijet i daju klasama ili nacijama smjer u budućnost. Tako je Šenoa dao jednu pojednostavnjenu sliku stvarnosti izobličenu sredstvima djelomičnog prikazivanja stvarnosti koje dopušta umjetničko djelo. Čitatelj u postupku čitanja zauzumlje povoljan stav prema nekim djelima zasnovanim na stanovitim političkim akcijama i negativan stav prema drugim da bi na kraju bio ogorčen na političke nepravde. Šenoin je cilj da raspali čitatelja, politizira ga i pripremi za stranačku borbu, on s njim manipulira.

Kod Kranjčevića je propast uskoka analogna kretanjima kozmosa i elemenata koja je shvatljiva tek u umjetničkoj interpretaciji pjesnikovoj, prikazom elemenata pisac izlazi iz povijesnog vremena, točnije, on iz prirodnog i kozmičkog vremena ulazi u lirsko-povijesnu situaciju, on ne ocjenjuje političkim i čudorednim mjerilima, već opisuje veličinu i dostojanstvo uskoka u njihovoj propasti lirskim sredstvima, pri čemu u strukturu njegova djela ulazi ideološki svjetonazor što ga je stvorio Šenoa.

Evo kako Kranjčević piše dalje o uskocima:

Al lude muke, kad se srce stište,
Da taji uzdah teška jada pun,
Kad sama ruka zadnjeg puta ište
Ogrlit brzi, stari, vjerni čun.

(..)

A kad se prene, na jad viđa veći;
Gdje niemške čete žal mu gaze sav;
Ah, vidja miša, gdje će ondje leći
Kud vladao je silni Uskok — lav!

(..)

Pa sluša, kako glavlar njemški čita
I kako vojnik oštri pèri bod
I kako Niemac žarkom zubljom hita,
Da pali mali uskočki mu brod.

Al tamo gore stoji mornar čvrstí,
Ogrlio je osuđeni čun,
A vjerni oštrac desni drže prsti,
A mirni pogled tek je krvi pun.

⁸² Ivan Pederin, »Začinjavci«, štoci i pregaoci, Zagreb 1977. Njemačka filozofija kao pobuda lirici Silvija Strahimira Kranjčevića, str. 350—68.

⁸³ O ideološkom sustavu Franje Račkoga, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU, vol. 9 (1979), str. 5.

»Ne damo palit, da tuđinac pali,
Zapalit ćemo sami svoje sve;
Mi krv smo svoju za vas rado dali,
Al šajke svoje, nje ne damo, ne!«

(..)

»Ha, gle ih! — ču se divlji smieh sačuna —
Zar tako li se vrši zapovied?!
De amo zublju, Uskok će da pali,
Pa onda Uskok junački će mriet;
Kad srce ste mu živu istrgli,
I kost mu jošte neka glođe sviet!

(..)

U svietu eto roda nemam više,
Slobode nemam, praga nemam svog;
Pa što da lomno moje srce diše?!
Sad sudim ja, a tad nek sudi Bog!

Dok Šenoa svojim opisom stvara kod čitatelja uzbuđenja zbog političke nepravde i daje mu načela političkog djelovanja, Kranjčević stvara kod čitatelja sažaljenje i strah, gotovo u Aristotelovu smislu. No jedno i drugo omeđeno je nacionalno, jer sudbina uskoka ima karakter općosti, ona znači Hrvatsku, i tu se Kranjčević oslanja na Šenoin mit, a njihovo preseljenje znači gubitak slobode i domovine. Kranjčević je dakle postliberalistički pjesnik, a kako sad vidjesmo, on k tome ima i postliberalistički i pesimistički svjetonazor. Sloboda i domovina tek su ideal, ne njih u stvarnosti nema, oni su izgubljeni, ali zato mogu biti književne vrijednosti kojima se strukturira veličina uskoka.

Djelu Bare Poparića, »Povijesti senjskih uskoka« (Zagreb, 1936) G. Stanojević poriče svojstva znanstvenog djela i nema krivo. Pa ipak, on je ovim djelom odigrao kao ideolog ulogu možda i veću od znanstvenog djela. On je uskoke opisao kao Hrvate što bježe od »turskog zuluma«, zavjetuju se osvećivati Turcima i to čine s besprimjernim junaštvom i samoprijegorom u doba kad su hrvatskom nacionalnom organizmu zadate rane koje nikad više neće zacijeliti. Uskoci su beskompromisni borci za Hrvatsku, za slobodu i prosvjetu u doba dok se zavađeni kršćanski vladari kukavički ulaguju Porti. Oni su se borili dok im »kršćanske države toga ne onemogućiše«, a onda su izgubili bitku protiv Turaka i »protiv stare neprijateljice Hrvata, ohole Venecije« (str. 86). Bio je to Šenoin politički mit uskoka nadopunjen narodnjačkom ideologijom i kultom prosvjete i Evrope⁸⁴ i razočaranjem u tu Evropu koje je osjetio još Šenoa. Iz ove osude izuzeti su pape pa pisac ističe »da su, pored svih vladara i država, jedini rimski pape zaštićivali, pomagali, dapače odlikovali Senjske Uskoke.« (str. 7). Za razliku od Šenoe uskočki mit sad je eksplicitno i katolički moraliziran pa tako Pavao V. u doba interdikta razmišlja ne bi li uzeo u službu nekoliko uskočkih brodova s momčadi. Uskoci su za B. Poparića kolektivni junak, zapravo hrvatski narod. Kao takvi, oni su još kod Šenoe nepobjedivi. No dok su kod Šenoe uzroci njihove nepobjedivosti čudoredne i političke prirode, kod B. Poparića oni leže u nji-

⁸⁴ Ivan Pederin, *More i Jadranska Hrvatska u »Vijencu«, Adriatica maritima* Zavoda JAZU u Zadru, sv. IV (1982).

hovoj konkretnoj, a zapravo mističnoj saživljenosti sa svojim krajem i, to je još važnije, svojim morem. »Te se bure samo Senjski uskok nije bojao! Samo on je znao, da je iskoristi za svoje jedro, ...« (str. 15). Poparić je uskoke opisao, to su čvrsti i stasiti ljudi, među njima nema »propalih žena«. Djevojka koja je zanižala izvan braka mogla je očekivati jedino smrt od svoje rodbine. Ako je neki uskok poginuo, drugi se oženio s njegovom udovicom i brinuo o njegovoj djeci. Uskoci su hrvatski Spartanci⁸⁵ ovjenčani građanskim vrlinama poštenja, nema uskoka koji npr. ne bi dug vratio trgovcu, oni pljačkaju samo Turke, Mlečiče i Židove koji su turski doušnici, pa i Dubrovčane koji su na vjeri prevarili i pogubili njihova vojvodu Đuru Daničića. Samo zbog uskoka Mlečići se ne mogu nazivati gospodarima Jadrana.

Nadmoć nad Mlečićima uskoci zahvaljuju povezanosti sa svojim krajem, atletskim svojstvima tijela, lukavosti i domišljatosti. Mletačke galije boje se uskoka kao što »danas strepe goleme oklopnjače pred podmornicama« (str. 31) pa se Mlečići tješe pričom o borbi lava protiv komarca. Ortaci sve točno dojavljaju uskocima. Bila je to situacija partizanskog rata koji će otpočeti nepunih pet godina kasnije, a B. Poparić je eksplicitno spomenuo »guerillsku borbu« šake bjegunaca (str. 5). Kao Šenoa i B. Poparić ima dualistički pogled na dobro i zlo, pa on vidi neku međunarodnu urotu na visokoj razini protiv uskoka. »Mrka gospodarica na Lagunama« jedina se ne raduje pobjedi bana Erdödiya kod Siska 1593 (str. 55). Tri godine kasnije, 1596. uskoci se bore kod Klisa, i piscu »izgleda da su Mlečani i u ovoj tužnoj zgodi potajno pomagali Turcima« (str. 66). Markantun Dominis je pronevjeritelj i raskolnik koji odlazi u Englesku iz koristoljublja, njegov prijatelj, krvolok Josipa Rabatta je »konfident mletački u službi austrijskoj«, on je ocrnio uskoke Rimu da se papa od njih odvratio, došao je u Senj u času dok je pred Senjom krstarilo mletačko brodovlje, znači, bio je s Mlečićima u dosluhu, a bio je nagovoren i od Dominisa kojeg opisuju »kao običnoga denuncijanta svoje pastve« (str. 117). Jedan i drugi od te rabote imaju osobne i materijalne koristi, oni su plaćenici Mletaka. Dominis je k tome pronevjeritelj, pronevjerio je računovodstvo senjske crkve. Rabatta je »pokušao da podloži putenjoj požudi žene ovih vojnika« (str. 148).

Poparić kaže i o pitanju slobodne plovidbe, no ta za nj nije uzrokom rata i on to ne kaže da bi rat objasnio, već kao politički ideolog time ustaje u obranu pravde, a zatim ističe da Rabatta vješa uskoke »protiv međunarodnog običaja« (str. 119). Sloboda plovidbe i međunarodni običaji znače samo opravdanje i davanje uporišta pojmu pravde i njezino podizanje na viši, univerzalni stupanj.

No uskoci su nepobjedivi ne samo u sadašnjosti već i u budućnosti: »A najstrašnije je u čitavoj stvari bilo to što su Rabatta i Dominis udešavali sve te prizore za svoje lične svrhe da im tuđinac obilnije naplati zasluge, koje su proključale iz zvjerski prolivene krvi, pa su se one poput bršljana imale da popnu visoko, ali ... uz vješala!« (str. 124).

Sve ovo kaže o Bari Popariću kao o modernizatoru uskočkog mita koji je stvorio August Šenoa. On je bio više od toga pa je taj mit proširio i dao mu bitnu novu dimenziju — dimenziju borbe za more. Šenoa je imao obram-

---

⁸⁵ Mit grčke demokracije igrao je ulogu u liberalizmu Evrope i Amerike, usp. William Aylott Orton, *The Liberal Tradition, A Study of the Social and Spiritual Conditions of Freedom*, New Ha-

beni i regresivni nazor prema moru, s mora stižu Mlečići i sijeku šume, maslinike i vinograde, odvođe naše ljude na galijama da liju svoju krv kod Cipra i Levanta. Kopno je za Šenou utočište. Bare Popović (str. 32) ističe da je poslije uskočke epopeje trebalo proteći 250 godina dok se nije shvatila važnost mora, Jadrana i njegove istočne obale. Jer gospodar Jadrana bio je onaj tko je vladao njegovom istočnom obalom. Uskoci su dakle pogled svog doba i svog naroda u budućnost, oni su prvi koji su spoznali da je sudbina hrvatskog naroda na moru, te da smo mi pomorski i sredozemni narod. Dok se kod Šenoe uskoci bore u svom gradu i za svoj grad, oni su građani, Poparić je zahvaljujući Horvatu izdanju građe o uskocima mogao more napraviti prostorom uskočke epopeje, nacionalnim prostorom i domovinom.

Na početku stoljeća uskočki rat igrao je neku ulogu u ideologiji austrijskih političara što su prodirali na Balkan. Tako Ludwig von Thalloczy⁸⁶ opisuje Bosance kao narod hrabar i prkosan, ali toliko osvetljiv i ratoboran da zbog međusobnih borbi nikad nije uspio stvoriti države. Ovakav opis Bosne sadrži lasku zbog junaštva i slobodoljubivosti, ali istodobno i iskaz potrebe austrijske vlasti koja će donijeti poredak. Uskoci su takvi nedisciplinirani turski podanici što su izbjegli na austrijsko područje i otpočeli osvetničku borbu za oslobođenje Bosne u času kad su car, papa i španjolski kralj također i Mlečići odlučili zaustaviti tursku ekspanziju u Sredozemlju, ali Mlečići nisu željeli oslobođenje Bosne jer bi to stvorilo snažnu državu na istočnoj obali Jadrana, a i car se zauzet pitanjima srednje Evrope uskoro odvratio od Balkana. No uskoci su izgubili rat jer su se među sobom zavadili, nadvojvoda Karlo i ban Toma Erdödy ozbiljno su bili shvatili rat.

Uskočki rat je ipak, tako Thalloczy, ostavio u malom čovjeku na Balkanu, čak i ako je pravoslavne vjere, duboko usađenu nadu da će ga Austrija osloboditi od Turaka. Ovakva imperijalistička interpretacija uskočkog pitanja i rata u kojem se samo velike države bore za prestiž i teritorijalno širenje završava opravdanjem nedavne okupacije Bosne i Hercegovine, dubokim povijesnim i geopolitičkim razlozima. Ovo falsificiranje uskočkog mita znači obećanje poretka, ujedinjenja Balkana pod austrougarskom vlasti i zaštitu od Italije, kojoj nije u interesu moćna država na istočnoj obali Jadrana.

Talijanski pisac Silvino Gigante brzo je odgovorio knjigom »Venezia e gli uscocchi« (Rijeka, 1904) u kojoj je uskoke prikazao kao razbojnike koje Austrija zaštićuje zbog nacionalne mržnje prema Italiji. Mlečići su širitelji kulture i slobode protiv hrvatsko-austrijskog barbarstva.

Tako su uskoci kao hrvatski nacionalni simbol južnoslavenskog značenja postali argumentom borbe dvaju imperijalizama za hrvatsko tlo.

Gradački turistički novinar i publicist Josef Stradner opisuje u to doba uskoke kao pustopašnu carevu djecu zbog koje car ima briga jer su oni svojim manguparijama postigli da je Venecija blokirala austrijske luke i držala blokadu tako dugo dok se car nije obvezao rastjerati gusare.⁸⁷

Jednu pjesmu o uskocima napisala je i Paula von Preradović pod naslovom »Die Seeräuber«⁸⁸ (Gusari)

ven, 1946. str. 21.

⁸⁶ Geschichte, u: Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bosnien und Herzegovina, Beč, 1901. str. 248—51.

⁸⁷ Neue Skizzen von der Adria, III. Liburnien und Dalmatien, Graz, 1903. str. 51.

⁸⁸ Verlorene Heimat, Der gesammelten Gedichte erster Theil, Innsbruck 1951, str. 11—12. Vidjeti o ovoj pjesnikinji Dina Maertens, Paula Preradović — Eine neuromantische Gestalt. Ein Leben und Schaffen zwischen Kroatien und Österreich, Gent, 1956. dis. Reginald Vospernik, Paula Preradović, Leben und Werk, Beč, 1960. dis. Strahinja Kostić, Jugoslavenski motivi u delima Paule fon Prerado-

Wilde Sage, blaue Sage
Von den Ahnen, den Uskokten.

In den weissen Küstenstädten
Hatten steil sie ihre Nester,
An den Engen, auf den Inseln,
In dem Räuberturm von Ljubač.
Sassen auf den Vorgebirgen,
Äugten nach dem Venezianer,
Spannten übers Meer wie Fänge
Ihre schnellen Segel aus.

Wenn die Bora von den Bergen
Niedersprang so blau und selig,
O wie blögen ihre Schiffe,
O wie flatterte ihr Haar!
Salzig schmeckten ihre Lippen,
Würzig roch es von den Inseln,
Und die braunen Hände packten
Reiche Levantinerfracht.

Guter Kaiser, ferner Kaiser,
Um das wilde Volk zu zähmen,
Häuser gab er, Weizenäcker,
Heimatrecht im grünen Land.
Siedelte die braunen Brüder
An in sanften, zahmen Tälern,
Dass sie hausten, dass sie säten,
Fromm nach alter Bauernart.

(..)

---

vić (1877—1951), Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. II (1957) str. 321—34. Hans Vogel-
sang, Paula von Preradović, Österreich in Geschichte und Literatur, X (1966) Heft 4, str. 198—206. G.
C. Schoofield, Paula von Preradović — An Introduction, u: German Life and Letters VII (1953—54),
Oxford, str. 285—92.

Tatjana Arambašin, Od Pule do Cavtata s poezijom Paule Preradović, Pomorski zbornik, knj. VII
(1969), str. 1167—86.

Prijevod citirane pjesme:

Gusari

Divlja pričo, plava pričo o mojim precima, uskokima.
U bijelim primorskim gradovima strmo su bila njihova gnijezda,
tamo u tjesnacima, na otocima, u gusarskoj kuli, u Ljubaču.
Sjedili su na planinama, motrili Mlečiče i razapeli
u more brza jedra kao krakove.
Kad se bura spuštala s brda, plava i blažena, o kako su
onda letjeli njihovi brodovi, kako je njihova kosa lepršala.
Usne su im bile slane, sve je mirisalo po otocima, a njihove
smeđe ruke grabile su bogati plijen levantinaca.
Dobri car, daleki car dao je kuće i oranice da pripitomi
divlji narod, dao im je pravo građanstva u zelenim brežuljcima.
Naselio je smeđu braću u blagim i pitomim dolovima gdje su
sijali i živjeli pobožno po starom seljačkom običaju.
Divlja dušo, moja dušo, ti si kći gusara, kći plave bure,
kći otocja. Ti ne možeš dugo živjeti u dolini kao preci, uskoci.
Uvijek te čežnja tjera kao njih bura od brda. Čežnja
te tjera tamo dolje na plavu obalu, na divlje srce tvoje domovine.

Wilde Seele, meine Seele,
Tochter bist du der Piraten,
Tochter du der blauen Bora,
Tochter du des Inselmeeres.
Kannst nicht lang im Tale wohnen.
Wie die Ahnen, die Uskokten,
Sehnsucht treibt dich immer wieder
Nieder wie vom Berg die Bora,
Nieder an die blaue Küste,
An der Heimat wildes Herz.

Pjesnikinja, koja je inače bila unuka Petra Preradovića, u ovoj se pjesmi priznaje potomkom uskoka koje zemljopisno udomljuje u tjesnacima kraj Ljubača, sela u blizini Zadra. Njihov okvir i dekor su more kojim oni vladaju, »plava bura« i razbojništvo koje znači slobodu, ali i primitivnost i siromaštvo. U strukturu ovog pojma razbojništva ulazi Schillerov kult razbojništva iz tragedije »Die Räuber«, dakle razbojništva koje znači samo kršenje ljudskih i državnih, ali nikako moralnih zakona. Uskočka epopeja završava tako što car napokon daje zemlju i time i dom. Car je strukturiran uz pomoć pojma oca, on je kraj puta. U strukturu ovog znaka ulazi opći nazor austrijske povjesnice da je car bio taj koji je primio izbjeglice iz Turske i dao im zemlju i domovinu. No to zadovoljenje težnje za udomljenošću, tipično za suvremeno pjesništvo samo povećava čežnju neudomljenog gradskog čitatelja za domovinom. Jer uskoci imaju brze brodove, slane usne i od sunca smeđe ruke, sve ono što gradski čovjek više nema, pa je čak i nesposoban životnim navikama neopremljen za uskočki pojam slobode i udomljenosti. Tako uskoci postaju hipertrofirani pjesnički kult doma i domovine, predaka i čežnje za djetinjstvom, koje je ova pjesnikinja provela u Puli, gdje je njezin otac Dušan bio na službi kao mornarički časnik.

Za razliku od Kranjčevića, čija je pjesma strukturirana uz pomoć ideoloških stečevina Augusta Šenoe, iako sama ne djeluje ideološki pa Kranjčević nije nadopunio uskočki mit, pjesma Paule Preradović strukturirana je pored ostalog uz stečevine i nazore austrijske povjesnice, ali nema političkih i ideoloških odnosa. Zbog toga uskoci iz njezine pjesme nisu kolektivni junak jedne grupe ljudi, odnosno nacije, dakle hrvatske nacije, već su univerzalni model čežnje suvremenog gradskog čovjeka za slobodom i udomljenošću. Zbog toga sloboda koju uskoci uživaju nije etički i čudoredno-politički pojam kao kod Friedricha Schillera, već pitanje egzistencije u prirodi, a izvan ili na rubu države. Uskoci su dakle za Paulu Preradović ljudi, nikako građani. Kao i Kranjčevićeve »Uskočke elegije«, ova pjesma nema utjecaja na razvitak hrvatske ili neke strane političke ideologije, ali Kranjčevićeva pjesma je važna zbog odraza te ideologije i njezina sudjelovanja u njezinoj strukturi.

Summary

Ivan Pederin: THE ECONOMIC RECONSIDERATION OF THE USKOK WAR AND THE IDEOLOGICAL EVALUATION OF THE USKOK MYTH

This war (in the XVIth Cent.) is now considered as the war for the free trade in the Adriatic and for the free trade with Bosnian raw materials towards Italy. The new situation leading to the increase of trade is also considered. The Ottoman empire ceases to be a military threat to the West. As the war for the Turks is not a source of gain any more the exploitation of the peasant increases and the Empire is obliged to export more goods. So the Ottoman Empire becomes a trade partner for the West.

The western state stops to be a corporational state and becomes absolutistic, a state-entreprise. As the trade of the Balkans goes through the Adriatic ports the Uskok war starts.

For the Uskoks this corsair-war was the war for the trade and is compared to the corsair war between, Spain, France, England and the Netherlands for the America trade in the XVIth to the XVIIIth Cent. For Austria this was the war for the free trade from Rijeka and Trieste towards Loreto and Bari. Venice fought for the control of the Adriatic and the compulsorily passing of every ship through the port of Venice where a tribute was to be paid. Venice won the war defeating the Archduke Ferdinand in Istria and obliging him to withdraw the Uskoks from Senj.

This war was not a religious war any more, Venice fought with the Turks and with the aide of James I. of England. Austria with Spain. In the peace treatise the problems of the territorial sea was discussed, this same problem who was discussed in Den Haag in 1930.

In the final part the Uskok myth was evaluated. It was created by August Šenoa in 1975. as a Croat national, liberal and military myth, which influenced greatly our spiritual life and particularly the poetry of Kranjčević. The circumstances and reasons for the creation of such a myth were considered, it were the peasant uprising in Bosnia in 1875. Bare Poparić modernized in 1936. this myth adding the element of guerilla and the sea to Šenoa's image of the uskoks who are mainly citizen. For Bare Poparić they are guerillas who first became aware of the importance of the sea for Croatia.